

Решету́ха Тетяна

кандидатка наук із соціальних
комунікацій, доцентка
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка.

Кушнір Оксана

кандидатка наук із соціальних
комунікацій, доцентка
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

**ФОНДИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ
ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРЕСОДРУКУВАННЯ КРАЮ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ
ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

В контексті осмислення суспільних процесів виокремлюються надбання в царині національного пресодрукування. Комплексне вивчення національного пресовидання неможливе без аналізу фактів постання україномовних друків у кожному регіоні України. З утвердженням державної незалежності дослідники періодики отримали доступ до раніше недосяжних матеріалів: архівних фондів та музейних експонатів. Попри наявність спеціалізованих досліджень, важливим залишається узагальнення джерельної бази вивчення пресодрукування на Тернопіллі кінця ХІХ – першої третини ХХ століття.

Важливим джерелом пізнання заявленої теми є Держаний архів Тернопільської області (ДАТО), у фондах якого зберігаються численні матеріали з досліджуваної проблеми та містяться унікальні широкому загалу журналістикознавців пам'ятки. Зокрема тут зберігаються єдині вцілілі примірники видань: окремі числа газет «Подільське Слово»

(1910. Ч. 2), «Український Голос» (1918. Ч. 11, 25), «Українські Вісти» (1919. Ч. 1, 9–12, 14–18), «Більшовик» (1920. Ч. 12–15), «Стінна Газета Галицького Радянського Телеграфного Агенства «ГАЛРАТА»» (1920. Ч. 1), «Юнацтво» (1922. Ч. 1), «Громадянин» (1928. Ч. 4, 7), «Подільський Голос» (1928. Ч. 3, 1929. Ч. 8) «Зборівські Вісти» (1938. Ч. 6). Окремі з них – це єдиний примірник конфіскованого накладу часопису або число часопису без цензурних купюр. Так, у фондах архіву зберігаються числа 4 і 7 «Громадянина» [2, арк. 6, 9, 10, 13; 10, арк. 20], число 3 за 1928 рік і число 8 за 1929 рік «Подільського Голосу» [2, арк. 24, 25; 44, арк. 33, 34], число 6 за 1938 рік «Зборівських Вістей» [10, арк. 50, 50 зв.], які конфіскувала польська влада. Тут також є окремі числа «Літературно-наукового вістника», який у 1929–1930 роках друкувався в Тернополі, – книга 11 за листопад 1929 року, книги I, II, IV–VI, IX, XII за 1930 рік. Унікальним є і перше число рукописного часопису «Юнацтво» [20, арк. 15–23]: видане накладом у 60 примірників, воно збереглося лише у фондах ДАТО й описане у покажчиках за згадками сучасників [1, с. 165].

Цінним джерелом відомостей про пресодрукування краю є фонди:

- *Тернопільського воєводського управління* (фонд 231), що містить «Листування з повітовими староствами і органами поліції про конфіскацію періодичної преси» [2], «Щомісячні рапорти повітових староств про періодичну пресу на території повітів Тернопільського воєводства» [3], «Інформацію повітових староств про конфіскацію періодичної преси» [4], «Листування з Міністерством внутрішніх справ Польщі і повітовими староствами Тернопільського воєводства про перевірку цензурою друкованих видань і нагляд над типографіями на території воєводства» [5], «Донесення повітових староств про заборону розповсюдження українських газет і журналів «Український Голос», «Хмельницький і Хмельниччина» та інших на території

повітів» [6], «Місячні звіти Тернопільського і Бережанського повітових староств про зміни в пресі» [7], «Заяви керівників товариств «Рідна школа» та інших про видачу дозволів на театральні вистави і листування з цього приводу» [8], «Щомісячні рапорти повітових староств про періодичну пресу на території повітів Тернопільського воєводства і Листування про конфіскацію журналу «Новий шлях»» [9], «Листування з Міністерством внутрішніх справ Польщі і повітовими староствами Тернопільського воєводства про перевірку цензурою друкованих видань і нагляд над типографіями на території воєводства» [11] та інші;

- *Тернопільського комісаріату державної поліції (фонд 275)*, де зберігаються справи про заборону і конфіскацію окремих друкованих органів та видань: «Повідомлення управління пошти і телеграфу та Міністерства внутрішніх справ про заборону і конфіскацію газет і журналів» [12], «Розпорядження головної Тернопільської воєводської і повітової команд поліції про встановлення нагляду над періодичною пресою» [13], «Листування з Тернопільським староством і органами прокуратури про конфіскацію окремих номерів «Подільського голосу»» [14], «Дозвіл Тернопільського староства на видання газети «Наша Думка»» [16], «Листування з Тернопільським староством та органами прокуратури про конфіскацію окремих українських націоналістичних газет і журналів» [17], «Інструкція Тернопільського воєводського управління про встановлення контролю поліції над пресою» [18] та інші.

Архівні документи містять звіти повітових староств про періодичну пресу на території повітів, дозволи на відкриття часописів, книгарень та друкарень, звернення до окружної прокуратури з обґрунтуванням причин конфіскації часописів, рішення окружного суду про затримання окремих чисел та накладів видань, листування з Міністерством внутрішніх справ, урядовим воєводством, комісаріатом

держполіції з цих питань тощо. Особливу цінність для вивчення історії українськомовного пресовидання краю мають матеріали, що стосуються цензурних обмежень.

Документи про конфіскацію часописів, які містять зауваження цензорів з посиланням на конкретні нормативні документи та розпорядження мають важливе значення для вивчення становлення періодики краю. Зокрема, число 4 «Подільського Голосу» від 15 грудня 1928 року затримали за вступну статтю «За українську школу в межах Польщі» – у ній цензори вбачали «підбурювання українців до ненависті і погорди польської влади» [14, арк. 2], число 2 «Подільського Голосу» від 15 січня 1929 року було конфісковано одразу за три статті: «З практики Відділу повітового в Тернополі» (про побудову нового моста в селі Чернилів Руський і неправомірні дії Відділу повітового в цьому питанні), «Примусові побори на добродійні цілі» (зміст статті є «у злостивий спосіб перекрученим і може викликати спротив до діяльності державних органів влади чи державних чиновників», чим автор заслуговує на кару згідно з розпорядженням Президента від 10 травня 1927 року) та «Новий комісар міста Тернополя» (у статті йдеться про неправомірні дії міської влади і особисто «Комісара Уряду пана Новаківського», діяльність якого «неприхильна до руського населення») [15, арк. 6]. Аналогічні причини стали підставою до інших конфіскацій: «Літературно-наукового вістника» за лютий 1930 року – за статтю Юліана Поженського «Західно-Українська Хронографія», у якій «Малопольський Схід названо «Західна Україна»» [17, арк. 9]; ч. 8 «Подільського Голосу» від 5 травня 1929 року – за публікацію допису з Соснова Підгаєцького повіту, у якому йдеться про заборону перепоховання четаря УСС Северина Яримовича і таємне перенесення його останків поліцією на місцеве кладовище [19, арк. 33, 33 зв.]; ч. 7 «Громадянина» від 13 травня 1928 року – за вступну статтю про

економічну асиміляцію українців, де лунає заклик об'єднати всі українські сили, бо українці в Польщі є «чужими рабами, погноєм для чужих» [2, арк. 6] тощо.

У Державному архіві Тернопільської області зберігаються також і документи про відкриття чи заборону періодичних видань: дозвіл L 648/30 Ки від 23 січня 1930 адвокату Степану Бриковичу на видання часопису «Наша Думка» [16, арк. 1], дозвіл від 16 липня 1934 року на видання часопису для прочан «Зарваниця» на ім'я відповідального редактора отця Ярослава Княгинського [6, арк. 14], заборону Ярославу Омеляну на відкриття часопису «Сяйво» (листи L22023 / Ки від 6 листопада 1929 року і L 29029 /29 від 2 грудня 1929 року) [15, арк. 14, 15]. Лише з третьої спроби, з подання Володимира Мартиновича, літературний тижневик побачив світ у 1930 році.

Унікальним є перше число альманаху «Юнацтво», який видавали учні Кременецької Української гімназії – члени одноіменного гуртка. Це єдиний примірник видання, що зберігся до наших днів, і до сьогодні він ще не описаний науковцями [20, арк. 15–22].

Збережені у фондах Тернопільського обласного державного архіву матеріали і досі залишаються важливим джерелом для вивчення історії української журналістики. Вони не лише презентують факти пресовидання, але й увиразнюють контекст журналістської діяльності в умовах тогочасних суспільних процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галушко М. Українські часописи Тернополя і Тернопільщини (1886–1944 рр.) : історико-бібліографічне дослідження / НАН України; ЛНБ ім. В. Стефаника; Відділення «Науково-дослідний центр періодики»; відп. ред. Л. В. Сніцарчук. Львів, 2008.
2. 6. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1151. 39 арк.
3. 9. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1464. 8 арк.

4. 10. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1471. 52 арк.
5. 11. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1744. 154 рк.
6. 12. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 1745. 23 арк.
7. 13. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 2049. 2 арк.
8. 14. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 2101. 150 арк.
9. 15. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 2242. 76 арк.
10. 16. ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 3926. 111 арк.
11. 17. ДАТО. Ф. 231. Оп. 4. Спр. 26. 54 арк.
12. 22. ДАТО. Ф. 275. Оп. 1. Спр. 269. 53 арк.
13. 24. ДАТО. Ф. 275. Оп. 1. Спр. 318. 9 арк.
14. 25. ДАТО. Ф. 275. Оп. 1. Спр. 390. 2 арк.
15. 26. ДАТО. Ф. 275. Оп. 1. Спр. 461. 16 арк.
16. 27. ДАТО. Ф. 275. Оп. 1. Спр. 566. 1 арк.
17. 28. ДАТО. Ф. 275. Оп. 1. Спр. 568. 91 арк.
18. 30. ДАТО. Ф. 275. Оп. 1. Спр. 657. 3 арк.
19. 33. ДАТО. Ф. 282. Підгаєцька повітова команда державної поліції
Тернопільського воєводства. Оп.1. Спр. 174. 35 арк.
20. 35. ДАТО. Ф. 348. Кременецьке повітове управління товариства
«Просвіта». Оп. 1. Спр. 11. 116 арк.